

Аб шматколернасці гаварыце...

Раней, і часам зараз, стараючыся вывесці формулу паспяховасці развіцця нацыянальнай літаратуры, мы часта прыводзім факты паспяховага шэсця беларускага мастацкага слова па свеце. Стараліся сябраваць не толькі з літаратурамі суседзяў, а і ў далёкія краіны зазіралі. Несумненна, перакладам паэзіі, прозы на іншыя мовы спрыялі і іншыя, не параўнальна больш высокія ідэалагічныя і эканамічныя магчымасці. Знаходзячыся ў складзе Савецкага Саюза, Беларусь і беларускія пісьменнікі шмат што маглі сабе дазволіць. Было ў тых магчымасцях і такое, што пераклады ажыццяўляліся і выдаваліся на месцы, у Мінску, Маскве, а пасля ўжо перасылаліся, распаўсюджваліся ў іншых краінах, у залежнасці ад таго, на якой мове ў іх размаўлялі. Як прыклад – кнігі Максіма Танка на англійскай, арабскай, іспанскай мовах былі выдадзены ў Мінску. Друкаваліся творы беларускіх пісьменнікаў і ў маскоўскім шматмоўным часопісе «Савецкая літаратура». Відавочна, што была ў гэтым некаторая штучнасць, бо часам спрацоўвалі суб'ектыўныя механізмы цікаўнасці да нацыянальных літаратур. Перакладалі перш-наперш лаўрэатаў, народных пісьменнікаў. Хаця большасць іх твораў была вартая ўвагі. Іншая справа, што не дужа шырокім быў калідор, праз які можна было набыць вядомасць у свеце. Ды сёння, на вялікі жаль, калідор гэты стаў яшчэ вузейшым.

Калі ўжо выбралі ў якасці прыкладу Танка, то хацелася б задацца і такім пытаннем. У 2012 г. вялікаму беларускаму паэту споўнілася 100 гадоў. Пайшоў ён з жыцця ў 1995, і амаль да самай смерці паэта публікацыі перакладаў з яго паэзіі з'яўляліся ў самых розных краінах. У 1987 выйшла кніга на каракалпацкай мове ў Нукусе (Узбекістан), у 1989 – на туркменскай мове ў Ашхабадзе, у 1986–1987 – паэтычныя зборнікі на малдаўскай, літоўскай, сербалужыцкай... А

колькі публікацый, як сведчыць біябібліяграфічны слоўнік «Беларускія пісьменнікі», у 1982 — трэба разумець, да 70-годдзя народнага паэта Беларусі. А вось год 2012 — год 100-годдзя Максіма Танка — не стаў такім урадлівым на публікацыю перакладаў яго паэзіі на іншыя мовы...

Але ж давайце крыху паразважаем. Давайце адкінем у бок размовы пра тое, што парушыліся сувязі, знішчаны колішнія масты дружбы, братэрства літаратур. Яно, можа быць, і так. Але вось ужо трэцяе дзесяцігоддзе Беларусь заяўляе аб сабе як самастойная, сувярэнная дзяржава. Дыпламатычным стасункам Рэспублікі Беларусь з цэлым шэрагам краін спаўняецца 15–20 гадоў. Шмат прасцейшымі сталі паездкі — турыстычныя, дзелавыя — грамадзян Беларусі ў самыя далёкія ад нас краіны. Што ўжо казаць пра інтэрнэт-прасторы, новыя магчымасці імгненных электронных стасункаў. Апошняя акалічнасць ужо якраз актыўна прымаецца да ўвагі і беларускімі пісьменнікамі. Вядома, у большай ступені — з пакаленняў маладзейшых.

Але ж размова — пра класіку, пра яе далейшую дарогу ў свет іншых мастацкіх культур. Напісанае Якубам Коласам, Янкам Купалам, Максімам Багдановічам, Аркадзем Куляшовым, Максімам Танкам, Васілём Быкавым, Іванам Шамякіным, Іванам Мележам, Уладзімірам Караткевічам — хіба гэта і сёння не прадмет нацыянальнага гонару?! На мой суб'ектыўны погляд, мы і зараз у стане прапагандаваць беларускую літаратуру ў свеце, лепшыя яе ўзоры. Патрэбны толькі жаданне і сістэмная праца. Ужо не адзін год, пачынаючы з 2007, Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь у Дзень беларускага пісьменства ладзіць «круглыя сталы» з удзелам літаратараў іншых краін свету. За гэты час у Мінску і іншых гарадах Беларусі пабывалі пісьменнікі з Расіі, Сербіі, Балгарыі, Чарнагорыі, Польшчы, Казахстана, Украіны, Таджыкістана, Літвы, Босніі і Герцагавіны, Малдовы... Склаліся пэўныя стасункі. Пачалі актыўней

друкавацца ў замежжы сучасныя беларускія аўтары. Толькі ў Таджыкістане ў апошнія гады выйшлі асобныя кнігі паэзіі і прозы Георгія Марчука, Міколы Мятліцкага, Алеся Бадака, Юрыя Сапажкова. Ва Украіне — Алены Масла, Людмілы Рублеўскай. Відавочна, мерапрыемствы такога кшталту трэба праводзіць і ў звязку з юбілейнымі датамі. Таму падаецца лагічным задацца наступнымі пытаннямі. А ці так часта замежныя літаратары запрашаюцца на ўрачыстасці ў знак юбілеяў Якуба Коласа і Янкі Купалы, Максіма Танка? Некалі ўражлівай падзеяй стала выданне кнігі аднаго верша Янкі Купалы «А хто там ідзе?» на мовах свету. Ці плануецца падобныя выданні? Выдатна, што Беларускі фонд культуры ажыццявіў выданне «Дзікага палявання караля Стаха» Уладзіміра Караткевіча на чатырох мовах. Значыць, ёсць магчымасць, ёсць досвед і ёсць патэнцыял у гэтым накірунку. Варта толькі пашырыць усё гэта, развіць, надаць болей сур'ёзную ўвагу. А мо ў тых ці іншых клопатах, ініцыятывах і аб'яднацца розным грамадскім, дзяржаўным і навуковым інстытутам?.. Важна, безумоўна, каб у стасунках з тымі ці іншымі літаратурамі былі генератары, свайго роду актывісты. Як, дарэчы, у Беларусі, так і ва ўсім свеце. Выразны прыклад — рушнівец доктара філалагічных навук, прафесара БДУ Івана Аляксеевіча Чароты. Ён не толькі на беларускую перакладае паэзію і прозу літаратурнага народаў былой Югаславіі, але і робіць адваротныя пераклады — з беларускай на сербскую. Між іншым, і выхаванец беларускага літаратурнага асяроддзя — перакладчык беларускай прозы на нямецкую мову Уладзімір Чапега. Нядаўна, на вялікі жаль, ён пайшоў з жыцця. Такіх энтузіястаў знайсці няпроста. Яны самі прыходзяць у свет мастацтва.

Але варта шукаць апірышча ў асяродку іншамоўных літаратур. Хіба не змаглі б гэтаму паспрыяць нашы дыпламатычныя місіі ў іншых краінах? Няўжо культура,

літаратура не павінна быць гэтакім жа стратэгічным накірункам у іх рабоце, як і знешнеэканамічныя, гандлёвыя адносіны?.. Возьмем, напрыклад, такія вялікія краіны, як Бразілія (болей 202 мільёнаў жыхароў, мова – партугальская), В’етнам (насельніцтва – больш за 90 мільёнаў чалавек, некалі ў Беларусі актыўна перакладалі в’етнамскіх пісьменнікаў; асобным выданнем выйшаў «Турэмны дзённік» Хо Шы Міна, у В’етнаме ведаюць адну з вершаваных казак У. Караткевіча), Таіланд (67 мільёнаў жыхароў. Чаму б не параіць камусьці з тайскіх пісьменнікаў прачытаць, з разлікам на пераклад, Купалу і Багдановіча?), Бангладэш (на бенгальскай мове размаўляюць болей 142 мільёнаў чалавек), Мьянма (болей 60 мільёнаў чалавек гавораць на бірманскай мове)... Нашу літаратуру амаль не ведаюць у Афрыцы. Навошта, магчыма, спытаецца вы, каб нас ведалі яшчэ і ў Афрыцы... А хаця б дзеля таго, каб нагадаць свету, што мы ёсць, што мы нечага вартыя, што наша мастацкае слова можа быць роўным у стасунках з іншымі нацыянальнымі літаратурамі.

Так, складана прыйсці ў краіны Азіі, Афрыкі, не ведаючы бірманскай, тайскай, в’етнамскай, малагасійскай, лаоскай, інданезійскай (у Інданезіі жыве больш за 237 мільёнаў чалавек, і там працуе беларуская амбасада!), бенгальскай, пушту, дары... Але і ў далёкіх краінах ведаюць калі не знаёмую нам рускую, то хаця б англійскую, французскую, партугальскую, іспанскую мовы. Масты братэрства з суседзямі – гэта добра. І іх варта ўсталёўваць і ўмацоўваць. Масты для паразумення з усім светам, уваходжання ў прастору іншых цывілізацый – відавочна, не меншая патрэба часу. І ніякімі адгаворкамі кшталту «а ці цікавая наша літаратура народу самой Беларусі» тут, пэўна, мы не апраўдаемся. Дарогі варта выбудоўваць у розных накірунках. Адзін з іх – засваенне сусветнай мастацкай прасторы. Усе магчымасці ў беларускага слова дзеля гэтага

ёсць.

Да месца, дзе нарадзіліся...

2017 год будзе пазначаны як год вялікага юбілею беларускага кнігадрукавання. 1517 – пачатак, вытокі, звязаныя з імем першадрукара і асветніка Францыска Скарыны, 1517 – дата выхаду ў свет першай друкаванай скарынаўскай кнігі. Так, Псалтыр выйшла ў свет 6 жніўня 1517 г. За апошнія дзесяцігоддзі скарыназнаўства набыло самыя шырокія абсягі. Шырока адзначаліся юбілеі беларускага кнігадрукавання, юбілей самога Ф. Скарыны. Шмат зроблена дзеля мемарыялізацыі памяці слаўнага сына зямлі беларускай. У нашай дзяржаве існуюць узнагароды – медаль Ф. Скарыны і ордэн Ф. Скарыны. Несумненна, на высокім дзяржаўным узроўні, з шырокім удзелам грамадскасці будзе адзначана і 500-годдзе беларускага кнігадрукавання ў 2017-м... Відавочна, сваё новае слова пра першадрукара і легендарнага асветніка скажуць паэты, празаікі, жывапісцы, графікі... Мо будуць перавыдадзены мастацкія і мастацка-публіцыстычныя даследаванні ранейшых дзесяцігоддзяў.

Але ж самога Францыска Скарыну шырэй павінен ведаць і ўвесь свет. Чаму б не выдаць на мовах народаў свету адзін з невялікіх тэкстаў асветніка?.. Дарэчы, такую ідэю ўжо агучвалі лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь паэт Алесь Разанаў (яшчэ ў яго кнізе «Адраджэнне» (Мінск, 1970) змешчаны скарынаўскі верш «Радзіме»), паэт, публіцыст і перакладчык Сяргей Панізнік (яго паэтычная далучанасць да вобраза

Скарыны – з першых вершаваных зборнікаў «Кастры Купалля» і «Палявая пошта»), і іншыя творцы. У 1982 і 1983 гадах была выдадзена ўкладзеная В. Рагойшам і Я. Раманоўскай кніга Янкі Купалы «А хто там ідзе?» на мовах свету», дзе разам былі сабраны больш за 80 перакладаў славутага купалаўскага верша, напісанага ў 1905–1907 гг. У

тым ліку і пераклад на рускую мову Максіма Горкага (упершыню надрукаваны ў 1911 г. ў альманаху «Современный мир»). Як прыклад, можна згадаць кнігу Тараса Шаўчэнкі «“Заповіт” мовамі народів світу» (Кіеў, 1989), у якой змешчаны пераклады праграмнага верша Вялікага Кабзара на 147 (!) моў свету. Беларускі пераклад належыць Янку Купалу – «Запаведзь»:

*Як памру я, пахавайце
На Украйне мілай,
Сярод стэпу на кургане,
Дзе продкаў магіла:
Каб нязмеранае поле,
Дняпро і абрывы
Было відна – было
чутна, Як раве бурлівы!*

У Туркменістане яшчэ ў сярэдзіне 1980-х выдалі невялікую кніжачку Махтумкулі «Лёс туркмена» на мовах народаў СССР. Дарэчы, беларускі пераклад гэтага верша зрабіў Уладзімір Караткевіч.

Які ж тэкст Францыска Скарыны прапануецца да перакладу?.. Вось як ён гучыць на сучаснай беларускай мове:

*Як звяры,
што блукаюць у пушчы,
ад нараджэння
ведаюць сховы свае,
як птушкі,
што лётаюць у паветры,
помняць
гнёзды свае,
як рыбы,
што плаваюць у моры і ў*

*рэках, чуюць
віры свае
і як пчолы
бароняць вулі свае –
гэтак і людзі,
да месца, дзе
нарадзіліся і
ўзгадаваны ў Бозе,
вялікую ласку маюць.*

Тэма Радзімы, суладдзя і згоды, адвечнай паяднанасці з роднай старонкай, пачуццё адказнасці і асэнсаванне абавязку перад бацькоўскім краем – вось лейтматыў выказанага першадрукаром і асветнікам. Куды б цябе, чалавеча, не закінуў лёс, памятай, што ёсць тая мясціна, куды ты наыве ці ў думках павінен вярнуцца. Яна, родная старонка, – яшчэ і сімвал еднасці з блізкімі людзьмі, суадносіны зробленага, здзейсненага ў жыцці з ацэнкай грамадою, землякамі.

І ў гэтых радках Скарына, відавочна, сугучны часу, актуальна-публіцыстычны.

Тэкст мае пераклады на рускую, англійскую, польскую (па-польску прачытаў, асэнсаваў скарынаўскія словы Анатоль Клышка), балгарскую мовы. Ужо ў апошнія паўтара-два гады быў зварот да паэтаў розных краін перакласці радкі Францыска Скарыны на мовы іх народаў. Стасункам з перакладчыкамі, нягледзячы на ўсе складанасці, спрыяў і той факт, што, пачынаючы з 2007 г., Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь, Саюзам пісьменнікаў Беларусі і РВУ «Літаратура і Мастацтва» (цяпер – выдавецкі дом «Звязда») праводзіўся «круглы стол» па пытаннях міжнародных, міжнацыянальных літаратурных сувязей з удзелам замежных пісьменнікаў. За гады работы «круглага стала» ў Беларусь прыязджалі паэты і празаікі з Расіі (не

толькі з Масквы, але і з рэгіёнаў — Татарстана, Удмурці, Свядлоўскай вобласці і іншых куточкаў), Таджыкістана, Азербайджана, Літвы, Польшчы, Сербіі, Босніі і Герцагавіны, Чарнагорыі, Украіны, Казахстана... Як вынік, дзякуючы іх дапамозе ці стасункам, праз іх і з'явіліся пераклады Скарыны на іншыя мовы. На удмурцкую пераклалі Сяргей Мацвееў з Іжэўска і Вячаслаў Ар-Сяргі. На таджыкскую — народны паэт Таджыкістана Саідалі Мамур. Дарэчы, у яго з Беларуссю павязь трывалая. Саідалі Мамур — аўтар цыкла вершаў пра Хатынь, якія на беларускую пераўвасобіў Мікола Аўрамчык. Саідалі Мамур пераклаў на таджыкскую мову зборнік вершаў Рыгора Барадуліна.

Да перакладу Скарыны спрычыніліся: на кітайскую — Гао Ман, на в'етнамскую Тхуі Таанг, на туркменскую — Агагельды Аланазараў. Усе яны добра ведаюць беларускую літаратуру. В'етнамец Тхуі Таанг — і перакладчык верша «А хто там ідзе?». Адрасаваныя дзецям, двойчы выходзілі ў Мінску па-беларуску кнігі Агагельды Аланазарава. Нядаўна Віктар Гардзеі пераклаў на беларускую мову яго «Вясёлую азбуку», якая выйшла ў выдавецкім доме «Звязда» ў 2013 г. Гао Ман — перакладчык на кітайскую мову кнігі вершаў Максіма Танка (сумесна працаваў над перакладам зборніка яшчэ напрыканцы 1950-х г. з Гэ Баоцюанем). Але ж варта задумацца і над тым, што ў Кітаі літаратура ствараецца на некалькіх мовах. Варта зазірнуць хаця б у Вікіпедыю, каб зразумець, што маглі б да народаў Кітая прыйсці пераклады легендарнага верша на кыргыскай мове, татарскай мове, ды іншых. Так, у Кітаі ідзе ўніфікацыя агульнанацыянальнай мовы. Але ж ёсць, напрыклад, рух за стварэнне літаратуры размоўнага характару. Таму і на байхуа (а не толькі на вэньянці) выдаюцца кнігі, перыядычныя выданні.

Выключны па прыгажосці, адценнях усяе палітры слова пераклад здзейсніў на сербскую мову доктар філалагічных навук, знаны даследчык і глыбокі, чуйны мастацкі

перакладчык Іван Аляксеевіч Чарота.

Уражлівую падтрымку ў зборы перакладаў скарынаўскіх вершаў аказаў літаратуразнаўца і пісьменнік з Махачкалы Марат Гаджыеў. Дзякуючы яго арганізацыйнай руплівасці, удалося пазнаёміцца з дастаткова вядомымі паэтамі розных народаў Дагестана. У выніку атрыманы пераклады на аварскую (пераклала Тубхат Зургалава), агульскую (пераклаў доктар філалагічных навук Замір Тарланаў), даргінскую (за гэта трэба быць удзячнымі даследчыцы даргінскага фальклора і перакладчыцы Аляксандра Блока Амінат Алімханавай), кумыкскую (аўтар перакладу – галоўны рэдактар кумыкскага дзіцячага часопіса Шэйіт-Ханум Алішава), лакскую (а гэты пераклад здзейсніў народны паэт Дагестана Сугуры Увайсаў), лязгінскую (перакладчык – рэдактар часопіса Саюза пісьменнікаў Дагестана «Самур» Зульфікар Кафланаў), нагайскую (пераклаў Анварбек Култаеў), рутульскую (пераўвасобіла скарынаўскае слова літаратуразнаўца і паэт Фаціма Ібрагімава), табасаранскую (перакладчык – Фіруза Султанава), цахурскую (пераклаў Валех Гамзат – паэт, перакладчык, добры знаўца англійскай, французскай моў), эстонскую (гэтую працу здзейсніў Арно Валт), мову комі (пераклаў Аляксей Папоў), літоўскую (пераклад даслаў з Вільні Вітаўтас Жэймантас).

Збіранне кнігі аднаго верша Францыска Скарыны на мовах свету працягваецца. Мажліва, хтосьці з перакладчыкаў, даследчыкаў сувязей беларускай літаратуры з літаратурамі іншых краін падкажа яшчэ нешта і пэўны «скарынаўскі мост» з іншым светам наладзіць.

Скарыны голас пачуе самы шырокі свет!..

Расія

Звалі яго Іван Фёдараў Масквіцін

Персанальныя энцыклапедыі заўсёды выклікаюць асаблівую цікавасць у чытача, які праяўляе ўвагу да персанажа даследавання. Сам факт з'яўлення выдання падобнага кшталту становіцца прадметам абмеркавання, пошуку адказаў на наступныя пытанні: «А ці ўсе тэмы разгледжаны ў персанальнай энцыклапедыі? Ці ўсе даследаванні ўлічаны? А можа быць, і не энцыклапедыя той ёмісты том, а ўсяго толькі энцыклапедычны даведнік?..». У Маскве ў выдавецтве «Энцыклопедия» пабачыла свет энцыклапедыя «Іван Фёдараў і яго эпоха». Аўтар у фаліянта, агульны аб'ём якога 912 старонак фармату 84×108/16, ці 100,5 улікова-выдавецкіх аркушаў, адзін – Яўген Львовіч Неміроўскі (нарадзіўся ў 1915 г. у Кіраваградзе, ва Украіне). Яго ўнікальны ўнёсак у славянскае, сусветнае кнігазнаўства іначай як подзвігам даследчыка і не назавеш!

Пачатак сённяшняму плёну ў выглядзе энцыклапедыі пакладзены быў яшчэ ў 1958 г., калі вучоны знайшоў у Львове невядомыя дагэтуль дакументы пра Івана Фёдарава. У 1964 г. пабачыла свет манаграфія Я. Неміроўскага «Узнікненне кнігадрукавання ў Маскве. Іван Фёдараў». Затым былі выдадзены манаграфіі «Пачаткі кнігадрукавання ва Украіне. Іван Фёдараў» (1974) і «Іван Фёдараў у Беларусі» (1979). Усяго Яўген Львовіч напісаў больш за 1800 артыкулаў, прысвечаных вытокамі кнігадрукавання на Русі і Івану Фёдараву.

Многія старонкі ўнікальнай па абсягах вырашаных кнігазнаўчых задач энцыклапедыі прысвечаны Беларусі, беларускім тэмам. Дарэчы, змешчаны і артыкул пра Ф. Скарыну, напрыканцы якога аўтар зазначае: «...выданні С [карыны] былі вядомыя ў Маск. Русі, аднак не ўхваляліся

афіцыйным праваслаўем і ў літургічнай практыцы не ўжываліся». Я. Неміроўскі развенчвае і некаторыя вымыслы, звязаныя са Скарынам, Пятром Мсціслаўцам, лёсам іх кніг. У артыкуле ж пра Івана Фёдарова, якім адкрываецца энцыклапедыя, аўтар звяртае ўвагу на паязь біяграфіі друкара з Беларуссю. Цяпер зноў пачало шырыцца версіфікатарства пра тое, што Іван Фёдароў нарадзіўся ў Беларусі, нават і адрас, месца ўказваюцца – паблізу Вілейкі. А вось што чытаеш у кнізе Я. Неміроўскага: «В Вел. княжестве Литовском существовал известный шляхетский род Фёдоровичей. И. И. Левицкий относил И. Ф. к этому роду и внёс сведения о нём в “Библиографию Фёдоровичей”. Однако роду Фёдоровичей принадлежал герб “Огинец”, а гербом “Шренява”, который ставил на своих изданиях И. Ф., этот род никогда не пользовался.

Впоследствии, находясь в Польско-Литовском гос-ве, И. Ф. стал прибавлять к своему имени фамильное прозвище “Москвитин”. Это прозвище встречается впервые в предисловии гетмана Г. А. Ходкевича к Учительному Евангелию 1569, где он сообщает, что нашёл “в том деле друкарском людей наученных, Ивана Фёдоровича Москвитина да Петра Тимофеевича Мстиславца”. <...> Фамильное прозвище “Москвитин” совсем не обязательно указывает на происхождение его владельца из Москвы. Оно может восходить не к географическому наименованию, а к имени собственному или прозвищу “Москва”. <...> “Москвитины” в XVI–XVII вв. были достаточно широко распространены как в Моск. гос-ве, так и в Вел. княжестве Литовском. Тупиков указывает, что в XVI в. проживал крестьянин Иван Андреев сын Москвитин, на берегу Немана – белорус. помещик Сидор Москвитин, <...> (сохранилась архивная запись о том, что в ун-т поступил “Иван сын Фёдора из Петковиц...”)». На Беларусі некалькі вёсак з назвай Пітковічы ёсць у Баранавіцкім, Дзяржынскім

раёне... Дык, можа быць, усё ж існуюць падставы для «беларускасці» Івана Фёдарова?.. Дарэчы, трэція Пітковічы – за 8 вёрст ад Радашковіч. З усіх гэтых мясцін паходзілі шляхецкія прозвішчы Рагоз і Анфоровых, якія таксама карысталіся гербам «Шрэнява», падобным на выдавецкі знак І. Фёдарова. Калі атаясамліваць друкара з Іванам, сынам Фёдара з Пітковіч, то трэба, відаць, і пагадзіцца з беларускім паходжаннем Івана Фёдарова.

Падрабязна ў энцыклапедыі асвятляецца «астрожская» тэма. Як вядома, асветнік і друкар прыкладна з 1578 па 1583 г. жыў і працаваў у Астрогу, на Ровеншчыне, у маёнтку, які належаў князю Канстанціну Канстанцінавічу Астрожскаму – аднаму з буйнейшых магнатаў ВКЛ (гадавы даход князя, які валодаў 80 гарадамі і 2760 вёскамі, складаў 19 млн. злотых). Менавіта там у 1581 го. была выдадзена знакамітая Астрожская Біблія. «Выпуск в свет первой полной вост.-слав. Библии – издательский подвиг Ивана Фёдорова. Библия стала важной вехой в борьбе с экспансионизмом католической реакции, способствовала росту национального самосознания русских, украинцев и белорусов, укреплению позиций родного языка, развитию естеств.-науч. знаний на Руси», – піша Я. Неміроўскі.

У энцыклапедыі «Іван Фёдараў і яго эпоха» пададзены артыкулы пра беларускіх кнігазнаўцаў, пісьменнікаў, вучоных – ураджэнцаў Беларусі, – У. В. Анічэнку, М. Б. Батвінніка, А. С. Будзіловіча, Г. Я. Галенчанку, Э. Гутэн-Чапскага, Я. Ф. Карскага, А. І. Клібанава, М. Клімковіча, С. Майхровіча, І. І. Малышэўскага, А. Рымшу, М. Садковіча, М. М. Сікорскага, А. Р. Шыцгала, В. Шматава, Э. В. Ялугіна. Асобны расповед – пра Мамонічаў, беларускія бібліятэкі, Васіля Цяпінскага, Р. А. Хадкевіча як заснавальніка Заблудаўскай друкарні, графа А. Храптовіча са Шчорсаў (аўтар падкрэслівае, што ў прыватным кнігазборы Храптовічаў захоўваўся асобнік Бібліі 1581 г.). Досыць

грунтоўна пададзены жыццяпіс беларускага мысляра, асветніка-гуманіста, рэлігійнага рэфарматара Сымона Буднага.

Ці ёсць заўвагі да зместу энцыклапедыі «Іван Фёдараў і яго эпоха»? Магчыма, варта было больш шырока паказаць беларускае кнігазнаўства, беларускае бібліяфільства папярэдніх стагоддзяў. У артыкулах пра вучоных, пісьменнікаў ёсць некаторыя недакладнасці. Але ўсё гэта не прыніжае агульнага ўзроўню, паўтаруся, сапраўды ўнікальнай энцыклапедыі Яўгена Неміроўскага «Іван Фёдараў і яго эпоха».

Ад Бібліі да «Кібернетыкі» Норберта Вінера

Рускі кнігазнавец Яўген Львовіч Неміроўскі за гады сваёй даследчыцкай працы нямала зрабіў на ніве гісторыі Беларусі. Пяру вучонага, доктара гістарычных навук належаць артыкулы, прысвечаныя Ф. Скарыне: «Беларускі першадрукар Францыск Скарына», «Подзвіг доктара Скарыны», «Пражскія выданні Францыска Скарыны ў фондзе Адзела рэдкіх кніг», «Апостал 1525 Францыска Скарыны», «Спадчына Францыска Скарыны ў савецкіх і замежных кнігасховішчах» і інш. Я. Неміроўскі — аўтар кніг «Пачатак кнігадрукавання ў Беларусі і Літве: жыццё і дзейнасць Францыска Скарыны. Апісанне выданняў і паказальнік літаратуры 1517-1977» (Масква, 1978), «Іван Фёдараў у Беларусі» (Масква, 1979), «Астрожская Азбука Івана Фёдарава» (Масква, 1983). Да 500-годдзя беларускага першадрукара ў Мінску пабачыла свет кніга Я. Неміроўскага «Францыск Скарына. Жыццё і дзейнасць беларускага асветніка». За гэтую работу, іншыя скарыназнаўчыя даследаванні, у тым ліку — дакументальную аповесць «Па слядах Францыска Скарыны», Яўген Львовіч быў уганараваны Дзяржаўнай

прэміяй Рэспублікі Беларусь. Новая праца кнігазнаўцы, гісторыка беларускага пісьменства – «Вялікая кніга пра Кнігу: даведачна-энцыклапедычнае выданне». Я. Неміроўскі распавядае пра ўзнікненне кнігадрукавання ў славян, пра першыя газеты і часопісы, прамысловы пераварот у кніжнай справе, электронныя кнігі, пра выданні, якія адыгралі найболей важную ролю ў лёсе чалавецтва. 1088 кніжных старонак дапаўняюць сотні ілюстрацый, што дапамагаюць нам ажыццявіць кнігазнаўчыя падарожжы ў мінулыя стагоддзі. Аўтар задае мноства пытанняў і сам на іх адказвае. Даведнік створаны ў лепшых традыцыях навукова-папулярнай літаратуры. Завяршае кнігу «Паказальнік імёнаў». Складзены ён па алфавіце ў межах кожнай главы, паасобку. Такая «апаратная» падказка спрыяе рабоце чытача са шматстаронкавай энцыклапедыяй.

Знайшлося ў «Вялікай кнізе пра Кнігу» месца і «беларускім старонкам». Пра легендарнага ўсходнеславянскага першадрукара – нарыс «Подзвіг доктара Скарыны». У расповедзе пра Івана Фёдарова вылучаны раздзел «На беларускіх землях». А яшчэ ж, расказваючы пра рускага першадрукара, Я. Неміроўскі звяртае ўвагу на славыты помнік кнігадрукавання – Астрожскую Біблію. Лебядзінай песняй Івана Фёдарова называе даследчык гэтую кнігу ў 1256 старонак. Дарэчы, да сённяшніх дзён дайшло больш за 350 экзэмпляраў гэтага найцікавейшага фаліянта. Тры з іх знаходзяцца ў Мінску. Сярод герояў «Вялікай кнігі...» – Сымон Будны, Сімяон Полацкі, Пётр Мсціславец, Васіль Цяпінскі, Спірыдон Собаль. Наклад унікальнага па абсягах кнігазнаўчай інфармацыі выдання – 3000 асобнікаў. Будзем спадзявацца, што новая праца Я. Неміроўскага патрапіць і ў галоўныя бібліятэкі нашай краіны.

Свет пачынаўся ў Антопалі

У рамане з 1920-х гг. «Сям’я Раскіных», аўтарам якога з’яўляецца ўраджэнец Драгічыншчыны Дзмітрый Стонаў, ёсць такія радкі: «... Усё, усё, што рабіў

Жук, – праз пасрэдніцтва Эфраіна. І Эфраін, канечне ж, разбагацеў. Выбудаваў сабе двухпавярховы дом у Антопалі, купіў маёнтачак. У Эфраіна было дзесяць сыноў і адна дачка...».

Антопаль, выходзіць, мястэчка са сваёй літаратурна-мастацкай гісторыяй. Знаходзіцца паселішча таксама ў Драгічынскім раёне, як і Бездзеж – родная вёска рускага празаіка Дзмітрыя Стонава.

Але не толькі таму, што згадваецца ў рамане «Сям’я Раскіных». У 1883 г. у старажытным паселішчы нарадзіўся пісьменнік Мойша Стаўскі, аўтар апавяданняў пра жывёльны свет, прыроду. Дэбют літаратара ў друку адносіцца да 1906 г. М. Стаўскі – аўтар кніг «Ідыліі і малюнкi», «На схіле дня», «Арабскія апавяданні» ды іншых зборнікаў мастацкай прозы. Памёр ураджэнец драгічынскай старонкі ў Ізраілі, у Тэль-Авіве, 24 чэрвеня 1964 г.

Яшчэ адзін цікавы лёс звязаны з Антопалем. У 1890 г. тут нарадзілася Фаіна Яфрэмаўна Стаўская. Актыўны ўдзельнік рэвалюцыйнага руху, яна прайшла праз пакуты арыштаў, астрагаў і высылкі. Нават з Фаінай Каплан (памятаеце: яе расстралялі ў 1918 г., абвінаваціўшы ў замаху на Леніна) пасябрвала, калі адбывала пакаранне на катарзе. А ў 1930-я гг. Фаіна Яфрэмаўна была дырэктарам Дзяржаўнай бібліятэкі пры Маскоўскім гістарычным музеі рэвалюцыі. А сувязь з літаратурай, мастацтвам – праз працу з кнігай!.. І не толькі. У 1937 г. наша зямлячка патрапіла пад рэпрэсіі і была расстраляна. Яе муж, таксама ўдзельнік рэвалюцыйнага руху, Віктар Ерамеевіч Баранчанка (Баранчык) актыўна займаўся гісторыка-публіцыстычнай дзейнасцю. І сярод іншых яго работ – пяць тамоў кнігі «Жыццё і гібель Фаіны Стаўскай». Хто галоўны герой,

падказвае ўжо сама назва. На жаль, праца так і засталася ў рукапісе, захоўваецца ў адным з маскоўскіх архіваў у асобным фондзе В. Е. Баранчанкі.

Цікавыя дадаткі да раней вядомага з літаратурнай памяці Антопаля. У 1862 г. на Палессе прыязджае рускі пісьменнік Мікалай Ляскоў. У вандроўцы яго суправаджае беларуска-польскі паэт і публіцыст Вінцэсь Каратынскі. Літаратары наведалі Беласток, Пружаны, Антопаль. Большая частка жыцця польскай пісьменніцы Марыі Радзевіч прайшла ў Беларусі. Як сведчанне гэтага, у вёсцы Грушава Кобрынскага раёна ўзведзены сціплы знак з надпісам: «У памяць выдатнай польскай пісьменніцы Марыі Радзевіч (1864–1944) удзячныя за яе працу гэты памятны знак, устаноўлены пад дубам “Давайцісам”, дораць землякі». Але поруч з вёскай Грушава ў біяграфіі літаратаркі прысутнічае і Антопаль. Менавіта польская пісьменніца спрыяла будаўніцтву касцёла імя Андрэя Баболі ў Антопалі. Пра гэта падрабязна расказваюць В. Ляшук і І. Снітко ў кнізе «Літаратурная Берасцейшчына». Не абмінуў Антопаль у 1939 г. і ваенны карэспандэнт, супрацоўнік армейскай газеты «Часовой Родины», рускі паэт Аляксандр Твардоўскі.

Шчыраванне на журналісцкай ніве

Жыццё многіх нашых пісьменнікаў-землякоў на розных этапах звязана з ваеннай журналістыкай. Пэўны час працаваў у газеце «Во славу Родины» Чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі вядомы паэт Пятро Прыходзька. Аддзяленне журналістыкі Львоўскага вышэйшага ваенна-палітычнага вучылішча скончыў Сяргей Панізнік. У Санкт-Пецярбургу завяршыўся жыццёвы шлях ваеннага журналіста, празаіка і драматурга, ураджэнца Гомельшчыны Аркадзя Пінчука. У Туркестанскай ваеннай акрузе карэспандэнтам салдацкай шматтыражкі службыў

гамяльчанін Васіль Ткачоў, які выпусціў нямала кніг мастацкай прозы. Пінскую раённую газету рэдагаваў таленавіты празаік і публіцыст Мікалай Елянеўскі, таксама ў нядаўнім мінулым – ваенны журналіст.

З пасады карэспандэнта адэскай акруговай газеты звольніўся ў запас Дзмітрый Сергіевіч, якога яшчэ ў даваенныя гады ведалі як беларускага паэта Змітрака Віталіна.

Можна было б называць і іншыя імёны. Сярод іх – і ўраджэнец Бабруйска, публіцыст, палкоўнік Сяргей Мартынкевіч, які цяпер узначальвае калектыў санкт-пецярбургскай газеты «На страже Родины». У Сургуце жыве публіцыст, афіцэр запасу Уладзімір Заянчкоўскі, радзіма якога – Столінскі край... З многімі ваеннымі журналістамі, чыя радзіма – Беларусь, і мяне зводзілі ранейшыя сцэжкі-дарожкі. Аўтар крэйзнаўчых кніг Святаслаў Асіноўскі, вядомыя ў Беларусі рупліўцы газетнай, часопіснай нівы былыя ваенныя журналісты Іван Сакалоўскі, Леанід Ляшчынскі, Лявонцій Раманюк, Уладзімір Рудэнка... А яшчэ – светлай памяці Міхаіл Кадзет, Леанід Захаранка... Нядаўна пайшоў з жыцця палкоўнік ў адстаўцы, былы карэспандэнт «Краснай звязды» Анатоль Смалянка, які нарадзіўся ў Карэліцкім раёне.

Ды і сам «трымаю» ў жыццёвым багажы чатырнаццаць гадоў армейскай службы, на сабе адчуў усе прывабнасці карэспандэнцкай работы ў ваенным друку ў 1980–1990-я гг.

...З Юрыем Абрамавічам Левіным у нас даўно былі магчымасці пазнаёміцца. І масток злучнасці між намі меўся невыпадковы, абодвум блізкі, для абодвух трывалы і надзейны. Вадзім Дулепаў – мой даўні, з курсанцкага юнацтва таварыш. А пасля – і паплечнік па службе ў Чырванасцяжнай Туркестанскай ваеннай акрузе. Але толькі нядаўна надарылася нагода ўдакладніць пэўную інфармацыю пра екацярынбургскага пісьменніка. Дулепаў

спакойна сказаў мне:

– Задавай любыя пытанні... Усё перадам. Мы з Юрыем Абрамавічам даўнія сябры. Не здзіўляйся, такія ў нас доўгажыхары!.. Дарэчы, ён жа таксама з Беларусі родам...

Вось табе і на!.. Так высветлілася, што ў Екацярынбург у болей за паўвека жыве і працуе наш зямляк, журналіст і пісьменнік Юрый Левін. Але ж аб усім па парадку...

Нарадзіўся будучы літаратар у вёсцы Парэчча сённяшняга Акцябрскага раёна – 20 верасня 1917 г. У 2007 г. ветэрану, атрымліваецца, споўнілася 90 гадоў. А пошук мой прыпаў на вясну 2008-га... Парэчча – адна з буйнейшых вёсак.

Калі Юрыю было ўсяго дзевяць гадоў, памерла маці. На шчасце, вучобу хлопчык не кінуў. Напрыканцы вучобы ў сярэдняй школе пачаў пісаць у раённую газету. Першыя спробы пяра прыйшліся даспадобы рэдактару «раёнкі». Ён запрасіў маладога чалавека ў штат. Так пачаўся журналісцкі лёс Юрыя Левіна.

У 1938 г. хлопца прызвалі на службу ў Чырвоную Армію. Патрапіў у Кіеўскую ваенную акругу. Скончыў школу падрыхтоўкі малодшых спецыялістаў. Прызначылі камандзірам танка Т-26 у 49-й лёгкатанкавай брыгадзе. Трэба ўлічваць, што гэта былі літаральна першыя гады стварэння сур’ёзных танкавых войскаў.

...У службе ў нашага земляка ўсё складвалася самым лепшым чынам. Малодшага камандзіра заўважыла камандаванне часці. І ў 1940 г. Юрый – ужо карэспандэнт салдацкай «шматтыражкі». У хуткім часе Левіна накіроўваюць на вучобу ў Маскву – на курсы газетных работнікаў Рабоча-Сялянскай Чырвонай Арміі. Але скончыць вучобу не атрымалася. Пачалася вайна... Малады журналіст трапляе ў газету 31-й арміі «На ворага!». І праз многія гады трымаў ветэран у памяці першую франтавую карэспандэнцыю – «Адважны камандзір-разведчык».

Вопыт работы прыходзіў ва ўмовах баявых дзеянняў.

У час абароны Сталінграда старшы палітрук Левін – у складзе рэдакцыі франтавой газеты «Сталинское знамя». Сярод саслужыўцаў – вядомы ў будучым драматург Юрый Чапурын.

З перыяду баёў за Сталінград – такі эпізод. Адноўчы карэспандэнт вяртаўся з перадавой праз Волгу, рэдакцыя знаходзілася на другім беразе. У час артылерыйскага абстрэлу лодка перакулілася. З усіх сіл стараўся даплыць, баючыся яшчэ і замачыць ужо напісаныя ў нумар нататкі...

Увогуле Юрый Абрамавіч заўсёды вызначаўся дбайнасцю да збору фактычнага матэрыялу. Доўгія дзесяцігоддзі ён захоўваў свае пажоўклыя франтавыя блакноты. Цяпер, праўда, прапахлыя дымам вайны, яны знаходзяцца ў школьных музеях, бібліятэках, архівах... Запісы з Вялікай Айчыннай і праз паўвека заставаліся матэрыялам для новых кніг, новых публікацый. Толькі ў 2000 г. пабачылі свет зборнікі нарысаў Юрыя Левіна «Генераліяда» (пра сустрэчы з камдзівамі, камандармамі ды іншымі военачальнікамі), «Дзённік Перамогі», «Імёны» (успаміны пра пісьменнікаў).

Дакументальная, фактаграфічная аснова – і першапачатковы для стварэння многіх мастацкіх твораў нашага земляка. Апавяданне «Кісет» – пра драматычную старонку з франтавой біяграфіі ваеннага карэспандэнта. Журналіст, калі вызвалілі Мелітопаль, па заданні рэдакцыі знайшоў героя штурма горада сяржанта Шэрстабітава. Калі размаўлялі, журналіста і яго суб'яднака накрыла выбуховай хваляй. Прачнуўся Левін у шпіталі. Нічога не памятае, акрамя таго, што частаваў Шэрстабітава махоркай са свайго кісета. Болей салдата-героя карэспандэнт нідзе за вайну не сустрэў. Хаця сама гісторыя трывала сядзела ў памяці. І стаў той эпізод апавяданнем. Прайшлі многія гады. Юрый Абрамавіч выступаў перад чытачамі ў адной з аўдыторый у

Курганскай вобласці. Расказаў і пра апавяданне «Кісет». Раптам да пісьменніка падыходзіць сталага веку чалавек. Замест аднае нагі — пратэз. Углядаецца ў твар Левіна і з вялікім хваляваннем працягвае... кісет. Так, той самы кісет, што застаўся ў сяржанта пад Мелітопалем. І сяржант той самы — Шэрстабітаў... Паверыць у такое немагчыма, але якраз такое і здараецца на вайне і з тымі, хто прайшоў праз вайну.

Пасля шпіталя — новая рэдакцыя новай франтавой газеты: спярша — на Паўднёвым фронце, а затым у складзе 4-га Украінскага... Яшчэ адно раненне. Вайну Левін закончыў у Берліне, карэспандэнтам газеты 3-й ударнай арміі «Фронтовик». Удзельнічаў у штурме рэйхстага. Адным з першых ваенных журналістаў напісаў пра сцяганосцаў, якія ўсталявалі Сцяг Перамогі над рэйхстагам.

Яшчэ пяць пасляваенных гадоў маёр Левін служыў у Групе савецкіх войск у Германіі. Затым карэспандэнт-ардэнаносец (кавалер двух ордэнаў Чырвонай Зоркі, двух ордэнаў Айчыннай вайны II ступені, двух медалёў «За баявыя заслугі») прыязджае ў Екацярынбург. Урал становіцца другой радзімай Юрыя Абрамавіча.

Толькі ў 1971 г. падпалкоўнік Левін звальняецца з вайскавай службы. У 1970-я працуе ўласным карэспандэнтам «Літаратурнай газеты», шмат вандруе па гарадах Урала, іншых рэгіёнах краіны.

У 1992 г. Юрыя Абрамавіча прынялі ў члены Саюза пісьменнікаў Расіі.

— Мяркую, што гэта магло адбыцца і раней, шмат гадоў назад, — расказвае журналіст і паэт Вадзім Дулепаў. — Імя Левіна вядома на ўсёй уральскай прасторы. Але сам Юрый Абрамавіч надзвычай сціплы чалавек, да сваіх творчых набыткаў адносіўся як да звычайнай работы газетчыка, публіцыста. Цяпер Левін — аўтар больш 20 кніг.

Творчыя здабыткі нашага земляка высока ацэнены ў

Екацярынбургу. У 2005 г. Левіна адзначылі губернатарскай прэміяй – «За значны ўклад у развіццё культуры Урала». У 2007 г. Юрыя Абрамавіча ўзнагародзілі прэміяй «Прызнанне».

А вось што расказваў некалі сам Юрый Абрамавіч:

– Мяне заўсёды радавалі новыя журналісцкія сустрэчы. Я з захапленнем адкрываю цікавых людзей. Рады таму, што лёс падарыў мне знаёмства з Васілём Субоціным, Васілём Гросманам, Ільёй Эрэнбургам, Дзмітрыем Стонавым, Паўлам Бажовым... Удзячны і за ўвагу, якая вось цяпер даходзіць да мяне з радзімы, з беларускай старонкі. Гэта прыдае сілы...

Сустрэча наша з Юрыем Абрамавічам Левіным так і не адбылася. Недзе на пачатку другой паловы 2008-га пазваніў Вадзім Дулепаў: «Не стала Юрыя Абрамавіча...».

... Углядаюся ў вокладкі кніг Юрыя Левіна, якія дасланы з Екацярынбурга, – «Рэха саракавых», «Камбат», «Я вярнуся, матуля!..» Думаю пра тое, колькі выпала выпрабаванняў на яго пісьменніцкую, журналісцкую долю. Будзем спадзявацца, што імя Юрыя Левіна ўвойдзе ў айчынныя энцыклапедыі і літаратурна-краязнаўчыя даведнікі. Наш зямляк, несумненна, таго варты. Мо з'явіцца яго біяграфія ў новым выданні энцыклапедычнага даведніка «Сузор'е беларускага памежжа»?

Страх – не толькі ў забойствах і здрадах

У злобы няма межаў, але толькі тады, калі ў чалавека няма каранёў, няма сумлення, няма сапраўднага людскога падмурка.

Валерый Казакоў – член Саюза пісьменнікаў Беларусі. Жыве і працуе ў Маскве. Узначальвае ФНКА «Беларусы Расіі». Піша прозу, займаецца паэзіяй. Кандыдат сацыялагічных навук. Кнігі выдае ў Мінску і Маскве.

Нядаўна ўзнагароджаны медалём Францыска Скарыны. Я сустрэўся з земляком у Маскве і задаў пытанні, якія звязаны з мастацкімі інтарэсамі Валерыя Мікалаевіча. А атрымалася, што размова пайшла ўвогуле пра жыццё.

— Валерый Мікалаевіч, у вас ёсць такі раман — «Цень Гобліна». Дык што ж гэта такое — «эпоха габлінізацыі»?

— З аднаго боку гэта тое ж самае, што і перамога камунізму ва ўсім свеце... Звычайная падманка, якая дае магчымасць нейкай меншасці зручней латошыць кішэні безумоўнай большасці. Нашы з вамі кішэні. А з іншага боку — гэта даволі складаная дэградацыя чалавечай істоты, адвечнай сутнасці чалавека, ягонай душы. «Гоблін» — гэта нейкі сімвал разбэшчанасці нашага часу, вобраз істоты ў людскім абліччы, якой усё дазволена ў гэтым свеце. І гэты нячысік жыве не ў казках і містычных трылерах, а зусім побач з намі. Ён ходзіць на працу, абдымае кабету, выкладае нейкія, часам зусім незразумелыя, навукі... Нават можа кіраваць чым заўгодна, але ён не зусім чалавек, бо пад скурай і нятанымі строямі няма нічога людскага, там толькі адно — прага да багацця і задавальненне самалюбства. «Габлінізацыя» у нейкім сэнсе сутучная глабалізацыі, якую нам і навязваюць ужо не першае дзесяцігоддзе сапраўдных гобліны. І дзіўныя адбываюцца рэчы: масточылі амаль стагоддзе Савецкі Саюз і калгасы, а зараз тых барацьбітоў ужо і нябачна. Яны ўжо самі ў вялікім калгасе Еўрасаюза, дзе усё настолькі агульнае, што неяк і няёмка робіцца. Зараз гэтыя еўракалгаснікі аж пенай пырскаюць у падтрымку нейкай талерантнасці. І нашыя «габляняткі» ім падскугольваюць: цярпімасць, цярпімасць! Толькі неяк другое чуецца: цярпі, Ясь, цярпі, Іванка! А ці трэба нам цярпець усю іх гідоту? А галоўнае: які з гэтага сэнс?.. Можа быць, след трохі паварушыць мазгамі і успомніць: гэта якраз талерантнасць дала магчымасць спаліць мільёны людзей у Першай і Другой сусветных войнах; гэта якраз, хаваючыся за

талерантнасць, тья «гобліны» прывялі да ўлады Гітлера і Сталіна. Гэта ўсё тая ж прага цярпець, дабіваючы традыцыйную сям'ю і мараль. Толькі чамусьці цярпець павінны тья, каму загадалі. Сёння загадваюць нам?.. Надта неяк аднабока адбываецца. Дваіныя стандарты выяўляюць усё сваё нутро...

— На пачатку аднаго з вашых раманаў чытач адразу такую будучыню разглядае: «У лясах лютуюць ліхія людзі, а ў гарадах — не меней ліхія чыноўнікі...». Атрымліваецца, што зло выцісне дабрыню, спагаду, цеплыню чалавечых зносін?

— Ад таго і лютуюць, што мы самі далі ім такую магчымасць. Мы да іх як да людзей, а яны ужо даўно гобліны. Мы неяк усе разам разгубіліся і стаім, здзіўлена назіраючы, як ліхвярыстыя людцы расцягваюць супольную маёмасць. Мы дзівімся, а яны пхаюць сабе ў кішэні, у торбы, у банкі і за мяжу. Там жа зараз, лічаць яны, калгас! Дзе, хто, каго і як спыніць... У такім калгасным гармідары, маўляў, нешта дакладна і палічыць немагчыма. Я, у большасці, не паважаю сучасных багацеяў, яны надзвычай шэрыя і не цікавыя людзі. Вы калі-небудзь зазіралі ў іх маёнткі?

— Не, не той сацыяльны статус...

— Вось там — музеі! Што таннейшае з каштоўнасцяў — тут, дома, а галоўнае — па замежных вілах. Я живу ў цэнтры Масквы. І часцяком хаджу да працы пехатой. Цудоўнае старасвецкае дойлідства запаскудзілі шыльдамі скрозь адных банкаў і гандлёвых кампаній! Уся іх дапамога Расіі, Айчыне сваёй — даць якую капейку таму-сяму на выбары на ўсялякі выпадак, і ўсё. За дваццаць з лішнім гадоў што яны зрабілі для сваіх постсавецкіх краін і для тых, хто сёння на іх гарбаціца? Можа быць, стварылі якія музеі, а можа, хтосьці пабудаваў за свой уласны кошт дзіцячы садок, дом, школу ці той жа лядовы палац? Я не ведаю, можа быць, хтосьці з вас і чуў пра такое? Ужо зараз паміж імі і намі бездань! Сумна,

але жыццё ўсё паставіць на свае месцы. Дабро неўміручае, калі ты сам не адчыніш сваю душу «гобліну». На тым і стаім!

— Вы на свае вочы пабачылі тое, што рабілася ў Афганістане, прымалі ўдзел у антытэрарыстычнай аперацыі ў Чачні... Ёсць межы ў чалавечай злобы, агрэсіі?

— Па-першае, павінен заўважыць, што я не лічу сябе «афганцам». Камандзіроўкі журналіста — гэта адно, вайна па-сапраўднаму — зусім другое. Па-другое, я не браў удзел у вайне на Каўказе. Так, быў, шмат што бачыў і там, і там, але зброі ў руках не трымаў. Я згодзен у самай пастаноўцы пытання: у людскога бязлюддзя няма мяжы. Звер спіць у кожным з нас. І складваюцца такія варункі, што ён раптоўна прачынаецца. І суняць тады гэтую нечалавечую істоту немагчыма, на крайні выпадак — даволі цяжка.

Я зараз пішу кнігу пра цяжкі лёс людзей, якія былі знявечаны Другой сусветнай вайной. Сустрэкаюся з жывымі сведкамі. Корпаюся ў архівах. Божа мой, Божа, што мы, людзі, рабілі самі на сваёй зямлі... Як здзекваліся адзін з аднаго, як катавалі, трушчылі, нішчылі самі сябе!.. Страх — не толькі ў забойствах і здрадах, страх — у тым, што і адны, і другія ўдзельнікі страшэннай, жахлівай бойкі былі перакананы ў поўнай сваёй праваце. Так, у злобы няма межаў, але ж гэта толькі ў тым выпадку, калі ў чалавека няма каранёў, няма сумлення, няма сапраўднага людскога падмурка, які складаецца з ведаў, традыцыі, кахання, сям'і.

— Васіль Быкаў, хаця і пісаў заўжды пра вайну, на самай справе даследаваў унутраны канфлікт чалавека, часцей звяртаў увагу на слабыя бакі ў паводзінах самай разумнай істоты на Зямлі. Вы сваім мастацкім досведам сцвярджаеце сілу чалавека? Ці ўсё ж лічыце, што паводзінамі кіруюць слабыя бакі характараў і ў цэлым слабыя бакі жыццядзейнасці?

— Васіль Уладзіміравіч — чалавек ад Бога! Ён як быццам выпадкова трапіў да нас на Зямлю. Трапіў, вобразна

намаляваў словам, якія мы ёсць насамрэч, пакінуў нам гэтыя малюнкi, а сам кудысьці адыйшоў на хвілінку. На Беларусі шмат было талентаў і не менш яшчэ будзе. Але такі, як Быкаў, за ўвесь час быў толькі адзін. І невядома, ці прыйдзе яшчэ пісьменнік такога маштабу ў гісторыі нашай Айчыны. Так, як пісаў Быкаў, ніхто не напіша. У яго часам і вайна нейкая шэранькая, адзін «дождж», без баталій, без прыгожых момантаў і прыгожых подзвігаў, якія, канешне ж, былі.

Але якія волаты ў яго прозе жывуць, змагаюцца, кахаюць, гінуць... Гінуць, каб перамагло жыццё.

Што датычыцца маіх сціплых пісанняў. Спрабую пісаць тое, што бачыў, чуў, што на сэрцы тоіцца, што не дае спакою. Апошнім часам нават сам сабе здзіўляюся: у кніжках неяк нязручна хлусіць, у жыцці там-сям браханеш, не заўсёды праўду скажаш, а на старонках не атрымліваецца. Там пэўная чысціня кіруе. Яна – гаспадыня галоўная...

Мне крытыкі лепяць розныя мянушкі: «песіміст», «не мае веры ў перамогу над...». А калі такі зараз час?! І якую чалавек павінен мець веру, калі яго самога за чалавека не лічаць?! Ён жа так прылаўчыўся адно толькі да працы, гарэлкі і тэлевізара! Нягледзячы на ўсё сучаснае паскудства, я ўпэўнены, што сонечных людзей на свеце больш і мы пераможам!

– Вы рэалістычны літаратар у сваіх мастацкіх пошуках? Ці рэалізм як мастацкі метада – чужы для вас шлях?

– Уяві сабе, што Гогаль альбо Дастаеўскі ці Чэхаў пайшлі сёння ў тэатр на пастаноўку свайго твора якімсьці «...юком»!.. А я толькі і ўяўляю, як пасля першага акта яны нема равуць, крычаць ад болю фізічнага і мастацкага. Крычаць: «Я гэтага не пісаў!..». А следам іх забірае «хуткая дапамога»... Навокал – так званы «сюр»... Таму я і рэаліст да мозга касцей!.. З журналісцкай памяці трымаецца ўва мне такі выпадак. Калісьці я патрапіў на выставу хворых на

галаву небаракаў, якая праходзіла ў шпіталі Скліфасоўскага. Таленавітымі і вельмі цікавымі падаліся мне малюнкi, якія прадстаўляліся побач з тлумачэннем дыягназу пацыентаў-мастакоў. Да гэтага часу шкадую, што не меў тады фотакамеры... Дык вось, калі я зараз выпадкова трапляю на сучасныя выстаўкі модных «творцаў», то скрозь у вочы кідаюцца рэчы, вельмі падобныя на малюнкi душэўна хворых мастакоў са шпіталя Скліфасоўскага. Толькі чамусьці арганізатары выставак забываюцца ўказаць дыягназ.

— Валерыі Мікалаевіч, неяк не па-сучаснаму падыходзім да шматаблічнага мастацтва...

— Не хачу нават патакаць у магчымых развагах пра свабоду творчасці і іншыя парадыгмы волевыяўлення, светапогляду... Адно скажу: не, я ніякі не цемрашал. Я і Далі люблю. Але не за тое, што яго жонка была са славянскага свету, а за незвычайны рэалізм...

— Ёсць пытанне адносна рэалізму ў Далі...

— Пачуйце маё перакананне: увесь «не рэалізм», калі размова пра сапраўднае мастацтва, жыве толькі ў рэальным наваколлі, жыве ў рэалістычным свеце.

— Дазвольце яшчэ раз працытаваць пісьменніка Валерыя Казакова: «Я не ведаю, якой акажацца будучыня паміж нашымі дзяржавамі. Я ведаю, якая будучыня ў стасунках нашых народаў, у прыватнасці беларускага, украінскага і рускага. Яна будзе добрай. Як бы хто ні стараўся сапсаваць гэтыя адносіны». І сёння вы падпішацеся пад гэтымі словамі, азіраючыся на Украіну?

— Гадоў сем таму я ў адным з інтэрв'ю казаў і такое: мне не страшная вайна Расіі са Штатамі, такая наўрад ці будзе. А вось вайны паміж Украінай і Расіяй я баюся, бо гэта будзе страшэнная бойка! Хвала Богу, што я пакуль памыліўся, але ж украінцы страляюць ва ўкраінцаў! Дзікунства! І свет маўчыць, бо «гобліны» забаранілі! А бомбы і міны рвуць на кавалкі і добрых, і злых, і дзяцей, і сталых, і розных па

колеры перакананняў... Трэба быць людажэрам, каб не разумець, да чаго гэта прыводзіць...

На вайне ёсць яшчэ эфект натоўпу. Ты бяжыш туды, куды ўсе бягуць. І робіш тое, што робіць акаляючая цябе грамада, большасць. У натоўпа няма твару. Ніякі сведка яго не апазнае. Але як толькі ў разбураныя вайной мясціны прыходзіць цішыня, боль застаецца матулям і ўдовам. Праз год-другі сціхне крыўда, а яшчэ праз год сябрам стане учарашні вораг. І дзеці пабяруцца шлюбам. Паціху ўсё ўладкуецца. Не людзі ваююць, іх да гэтага вымушаюць...

— Дык будзем верыць, што галоўныя прыярытэты — за цішынёю, спакоем і мірным развіццём жыцця?..

— Без веры ў гэта нельга. Асабліва — мастаку слова, пісьменніку, які імкнецца зрабіць чалавека лепшым.

Вытокі — на Беларусі, у Голацку

Распавесці пра павязь гэтых творцаў з Беларуссю мяне падштурхнула параўнальна нядаўняе вылучэнне слаўтых расійскіх мастакоў братоў Сяргея і Аляксея Ткачовых на прэмію Саюзнай дзяржавы. Сувязь з Беларуссю у іх сапраўды моцная.

Але для пачатку — крыху з біяграфіі знакамітых творцаў, радзіма якіх — вёска Чучуноўка Бранскай вобласці. Сяргей нарадзіўся 10 лістапада 1922 г., Аляксей — 11 верасня 1925... Сяргей Пятровіч у 1938–1941 гг. вучыўся ў Віцебскім мастацкім вучылішчы. У Вялікую Айчынную — на фронце. Цяжкапаранены. Узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені, медалямі «За адвагу», «За баявыя заслугі». Аляксей Пятровіч у 1941–1942 гадах працаваў у эвакуацыі на «Уралмашы» ў Свядлоўску. У 1942–1945 гг. вучыўся ў сярэдняй мастацкай школе пры Маскоўскім мастацкім інстытуце. У 1951 г. Аляксей скончыў і мастацкі інстытут. За дыпломную работу «На канікулах» яму было прысвоена